

ВИХОВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Валентина Ляпунова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Стаття містить результати наукового дослідження, присвяченого вихованню в учнів старших класів шанобливого ставлення до батьків. Розглянуто проблеми сім'ї та сімейного виховання, характер взаємин між дітьми та батьками, акцентовано на значущості шанобливого ставлення дітей до батьків. Доведено, що важливою умовою виховання шанобливого ставлення до батьків є застосування діяльнісного підходу. Виокремлено комплекс педагогічних умов, що забезпечують ефективність виховання шанобливого ставлення до батьків. Зазначено, що вагомим засобом і методом формування в учнів старшого шкільного віку шанобливого ставлення до батьків є українська література.

Анотация:

Ляпунова Валентина. Воспитание у старшеклассников уважительного отношения к родителям как педагогическая проблема.

Статья содержит результаты научного исследования, посвященного воспитанию у учащихся старших классов уважительного отношения к родителям. Рассмотрены проблемы семьи и семейного воспитания, характер взаимоотношений между учениками старших классов и их родителями, акцентировано на значимости уважительного отношения старшеклассников к родителям. Выделен комплекс педагогических условий, обеспечивающих эффективность воспитания уважительного отношения к родителям. Доказано, что важным условием такого воспитания является использование деятельностного подхода, один из основателей которого – А. Леонтьев – определил воспитание как преобразование знаний о ценностях в реально действующую модель поведения, как процесс трансформации через деятельность существующих в культуре ценностей.

В статье подчеркивается, что спецификой современного образования является факт утраты семьей и школой монополии на воспитание и социализацию подросткового поколения. На школьников и их родителей, учителей значительно влияют СМИ, Интернет, телевидение, общественные организации, молодежные сообщества и т.д. Человек тем или иным способом оказывается включенным в различные виды социальной, информационной, коммуникативной деятельности, содержание которых не всегда полезно и часто несет в себе противоречивые мировоззренческие установки. Деятельностный подход с учетом этого предполагает согласованную деятельность субъектов воспитания и социализации при ведущей роли общеобразовательной организации. Отмечено, что важным средством и методом формирования у учащихся старшего школьного возраста уважительного отношения к родителям является украинская литература.

Resume:

Liapunova Valentyna. Upbringing of high school students' respectful attitude towards parents as a pedagogical problem.

The research is devoted to the issue of upbringing of high school students' respectful attitude towards parents. The issue of family and family education of high school students, the relationship between high school students and parents, the importance of respectful attitude of high school students towards parents is considered in the article. The importance of activity approach for upbringing of respectful attitude towards parents is investigated. The complex of pedagogical conditions which provide efficiency of upbringing of respectful attitude to parents is allocated.

Attention is focused on one of the important conditions of upbringing of high school students' respectful attitude towards parents – it supports an activity approach in the upbringing process. One of the founders of activity-based approach A. Leont'ev, defined upbringing as the transformation of knowledge about values in real models of behavior, as a process of transformation of values through activity, which exist in culture.

The article stresses that the specificity of modern education in an educational institution is the fact that the family and the school have lost their monopoly in the upbringing and socialization of the younger generation. Media, the Internet, television, public organizations, youth communities have strong influence on schoolchildren, their parents and teachers. A person is included in various types of social, informational, communicative activities, the content of which is not always useful and often carries contradictory ideological attitudes. Taking this into account, the activity approach assumes coordinated activity of upbringing and socialization subjects with the leading role of the general educational organization in it.

It is noted that Ukrainian literature is an important mean and method of educational influence on high school students in forming a respectful attitude towards parents.

Ключові слова:

шанобливе ставлення до батьків; учні старших класів; батьківська любов; виховання.

Ключевые слова:

уважительное отношение к родителям; ученики старших классов; родительская любовь; воспитание.

Key words:

respectful attitude towards parents; high school students; parental love; upbringing; socialization.

Постановка проблеми. У процесі соціально-економічних змін, що відбуваються в нашій країні, унаслідок кризи соціальних інститутів, одним із яких є сфера освіти, і під впливом інформаційних технологій змінилося ставлення й до духовних цінностей. Саме тому педагогічна наука акцентує на пошуках нового підходу до виховання молодого покоління, формування основ моральності, працьовитості та

відповідальності. З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема виховання в молодого покоління ціннісного ставлення до сім'ї, основою якого є шанобливе ставлення до батьків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення сім'ї як найпершого та найважливішого інституту соціалізації розкрито в роботах таких педагогів, психологів та соціологів, як

К. Ушинський, І. Льїн, Я. Корчак, П. Лесгафт, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін, Н. Берестов, А. Белкін, М. Лісіна, Г. Андреева та інші.

Сучасне усвідомлення необхідності розвитку уявлень молодого покоління про сім'ю та сімейні традиції висвітлено в працях учених М. Данакіна, С. Іваненко, С. Корнева, І. Максимова, П. Павленко, Л. Савінова, М. Фірсова, А. Фодоря, Є. Холостової, Є. Черняк та ін. Визнання особливої ролі батьківського авторитету, важливість залучення дітей та підлітків до етики внутрішньосімейного спілкування, образу життя, стилю внутрішньосімейних стосунків розглянуто в дослідженнях В. Іванової, Л. Таланова, О. Зверева, Т. Рєпіна.

Формулювання цілей статті. Мета статті: виокремити й теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови виховання у старшокласників шанобливого ставлення до батьків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні діяльність соціальних структур у суспільстві спрямована на побудову «образу сім'ї», зокрема й у свідомості старшокласника. На нашу думку, первинне формування цього образу повинно відбуватися в батьківській сім'ї через реалізацію особливостей міжособистісних відносин, сімейних цінностей, традицій, участі в сімейних святах, участі в спільній трудовій діяльності тощо, адже саме сім'я виконує основну роль у розвитку дітей та є носієм цінностей, традицій та звичаїв певного суспільства.

Сім'я – це мала соціальна група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємодопомогою та взаємною відповідальністю; це засновані на любові стосунки між чоловіком і дружиною, батьками та дітьми, що забезпечують продовження людського роду й передачу досвіду, накопиченого середовищем, у якому відбувається процес безперервної освіти.

Загальновідомо, що найбільш значущими людьми на всіх етапах особистісного розвитку молоді є батьки, адже саме вони закладають основи моральності, визначають специфіку ставлення дитини до довкілля і до самої себе. Саме тому виховання у старшокласників шанобливого ставлення до власних батьків є актуальною умовою сучасності.

О. Тимофєєва визнає поняття «шанобливе ставлення до батьків» важливою властивістю гуманної особистості, що виявляється у ставленні до батьків як до цінності й означає прагнення зрозуміти їх, співпереживати їм, турбуватися про них. Для цього поняття характерні такі ознаки: слухняність, допомога, співпереживання, доброзичливість тощо (Тимофєєва, 2005, с. 183).

На нашу думку, шанобливе ставлення до батьків є загальнолюдською цінністю і входить до структури особистості як одна з провідних моральних якостей. Шанобливе ставлення до батьків – важлива риса морально досконалої особистості. Що ж до шанобливого й дбайливого ставлення до батьків, то для нього характерні: слухняність, допомога, співпереживання стану близької людини (емпатія), доброзичливість.

Отже, шанобливе ставлення до батьків виражається через шанування їх, шанування предків; усвідомлення моральних цінностей (любові, дружби, вірності, поваги) як основи шанобливого ставлення до батьків; емоційну чуйність, турботу про батьків; моральне задоволення від визнання любові батьків, а також через потребу брати участь у житті батьків. З огляду на це, ми пропонуємо аналізувати рівень виховання шанобливого ставлення до батьків у єдності трьох критеріїв: образно-змістовного, емоційно-мотиваційного, дієво-практичного. Образно-змістовний виявляється в наявності уявлень про історію, досягнення, культурні традиції своєї сім'ї, у володінні певними поняттями та знанням творів, у яких відображено поважне ставлення до батьків. Емоційно-мотиваційний виявляється в емоційній чуйності до образів – носіїв моральних цінностей, сформованості інтересу та бажання підтримувати встановлені норми та правила поведінки. Дієво-практичний – у здатності до розуміння, самостійного ціннісного вибору та візуалізації своєї моральної позиції.

Сьогодні проблема виховання старшокласників постала перед нашим суспільством особливо гостро. Виховання – це цілеспрямований процес і результат безлічі взаємодій: старшокласників, їхніх батьків, педагогів, соціуму. Саме тому вважаємо за доцільне розглянути педагогічні умови виховання у старшокласників шанобливого ставлення до батьків.

Досліджуючи особливості виховання шанобливого ставлення до батьків, Н. Бордовська, А. Реан, та С. Розум (2008) розглядають старший шкільний вік як перехідний із дитинства в доросле та самостійне життя й наголошують, що в цьому віці змінюється характер відносин із навколишнім світом. Пошуки власного «Я», відчуття себе дорослим і самостійним випереджають психофізичні можливості старшокласника, що породжує внутрішні конфлікти, бажання змінити навколишній світ. З'являється прагнення керувати зовнішнім світом, а не дотримуватися його вимог. Змінюється й ставлення зовнішнього світу до дитини, яка стала старшокласником і вже не сприймається як «безпорадна дитина», але

якій ще не вдається будувати відносини як дорослій. Вкажімо й на те, що змінюються зміст та форми любові старшокласників до навколишнього світу. Тепла любов і прихильність до батьків поступаються місцем відчуженню й недовірі. Виникає дивовижний парадокс: старшокласник потребує емоційно-чуттєвих відносин з оточенням, але боїться й соромиться їх. Ще одна проблема пов'язана з тим, що у старшокласника виникає потреба у власному виборі, зокрема й об'єктів своєї любові, адже в дитинстві було зрозуміло, що треба любити тих, хто любить тебе й виявляє прихильність до тебе.

А. Парамонова (2011) характеризує старший шкільний вік як перехід від дитинства до дорослості; як бажання поглибленого та особистісного знання про світ, прагнення зрозуміти світоглядні принципи на основі самостійного логічного зіставлення інформації; надання переваги спілкуванню з однолітками, що поступово стає провідним видом діяльності. Але головним є те, що в цей період відбуваються якісні зміни в стосунках з батьками та сім'єю; пошук авторитетів або референтної групи тощо. Саме тому однією з найбільш значущих моральних якостей у старшому шкільному віці можна визначити «шанування батьків».

У цьому віці відбувається активний пошук та розширення соціальних зв'язків людини. Старшокласник прагне відірватися від сім'ї, виходить на новий рівень відносин із батьками. Саме в цей час важливо зміцнити у свідомості дитини зв'язок із сім'єю, не допустити «конфлікту поколінь» або по можливості залагодити його. Формування такої моральної якості, як шанування батьків, вимагає активного залучення членів сімей учнів до педагогічного процесу. Потрібно допомогти старшокласнику знайти якомога більше «точок дотику» із сім'єю, у стосунках із батьками, допомогти зміцнити наявний зв'язок, щоб, поглиблюючи й розширюючи своє знання про світ, зберегти повагу до сімейних традицій та цінностей (Парамонова, 2011).

Отже, ураховуючи особливості особистості старшокласника, можна так схарактеризувати поняття «шанобливе ставлення до батьків»:

- усвідомлення жертвовності батьківської праці та безумовної любові до дітей;
- почуття вдячності батькам за їхню щоденну турботу про себе;
- визнання авторитету батьків та розуміння важливості дослухатися до їхніх порад;
- емоційна чуйність, емпатія, співчуття до людей старшого покоління, діяльнісна турбота та увага до батьків та близьких людей.

Безумовно, у формуванні шанобливого ставлення старшокласників до батьків істотну роль відіграє сім'я. Сім'я з властивою їй емоційною атмосферою взаємин між молодшими членами та старшими створює певний «клімат» взаємовідносин, сприяє не тільки вихованню у дитини природної любові до батьків, а й формуванню гуманного ставлення до них. Шлях розвитку цього ставлення пролягає від почуття прихильності до батьків і засвоєння уявлень про їхню діяльність, становище в суспільстві до формування усвідомленого, дійсно активного ставлення до дорослих загалом.

Зауважимо, що найбільш успішно процес формування у старшокласників шанобливого ставлення до батьків здійснюється тоді, коли робота, розпочата в сім'ї, має підтримку та продовження в закладі загальної середньої освіти, адже саме він забезпечує систематичну та планомірну роботу в цьому напрямку. Наприклад, на заняттях (етичні розмови, читання художніх творів тощо) у старшокласників цілеспрямовано формуються й закріплюються необхідні уявлення, почуття.

На наше переконання, найбільш сприятливими педагогічними умовами виховання поваги до батьків є:

- розуміння громадськістю, вчителями й батьками сутності, особливостей, суперечностей процесів соціалізації та виховання старшокласників;
- визнання всіма громадськими колами важливості та пріоритетності духовно-моральних сімейних цінностей;
- пошук нових методів, форм, засобів, що впливають на формування духовно-моральних сімейних цінностей;
- взаємодія вчителя, батьків та учнів, учнів між собою та інших суб'єктів виховно-освітнього процесу;
- моральна установка, культурний, духовний та моральний рівень, кваліфікація, психологічні особливості, компетентність, освіченість, мотивація педагогів та спеціалістів, що займаються цією проблематикою;
- ознайомлення учнів з необхідністю поважного ставлення до батьків та формування на цій основі відповідних уявлень;
- набуття учнями навичок і вмінь шанобливого ставлення;
- формування соціально значущих почуттів та мотивів (турбота, бажання допомогти, прагнення наслідувати дорослих, у поведінці яких найбільш яскраво виражена повага до людей тощо);
- формування вміння переносити засвоєні навички шанобливого ставлення до старших у реальне життя;

– розроблення комплексу занять із виховання в старшокласників шанобливого ставлення до батьків.

Також найважливішою умовою виховання у старшокласників шанобливого ставлення до батьків є опора на діяльнісний підхід. Один із його засновників – О. Леонт'єв – визначив виховання як перетворення знань про цінності на реальні моделі поведінки, як процес трансформації наявних у культурі цінностей через діяльність.

Специфікою сучасної освіти в навчальному закладі є втрата сім'єю та школою монополії на виховання та соціалізацію дитини. Треба визнати той факт, що школярі, їхні батьки, учителі зазнають сильного впливу з боку ЗМІ, Інтернету, телебачення, громадських організацій, молодіжних спільнот тощо. Людина так чи інакше виявляється залученою до різних видів соціальної, інформаційної, комунікативної діяльності, зміст яких не завжди корисний і часто містить у собі суперечливі світоглядні настанови. Діяльнісний підхід, з огляду на це, передбачає узгоджену діяльність суб'єктів виховання та соціалізації за провідної ролі загальноосвітньої організації. У державному освітньому стандарті середньої освіти ця ідея набуває особливої ваги, а механізмами її реалізації визнаються національний виховний ідеал та система базових національних цінностей, що приймаються всіма суб'єктами виховання та соціалізації.

Діяльнісний підхід має свої особливості в процесі виховання у старшокласників шанобливого ставлення до батьків. Для засвоєння учнями старших класів сімейних цінностей дуже важливою є системна організація морально-орієнтованої діяльності в освітній установі. Відповідно, окремі навчальні предмети, наприклад такі, як «Українська література», «Художня культура» розглядаються в межах діяльнісного підходу як компоненти єдиного простору духовно-морального виховання школяра.

Для розширення у старшокласників уявлень про шанобливе ставлення до батьків, про сутність людських відносин варто використовувати твори української літератури. На нашу думку, саме українська література є важливим засобом та методом виховного впливу на учня старшого шкільного віку щодо формування в нього шанобливого ставлення до батьків. Необхідно вибирати такі твори для читання, у яких розкриваються взаємини між дітьми та батьками, порушуються проблеми різних поглядів на життя, висвітлюються тенденції розвитку різних поколінь. Обговорення прочитаного допомагає учню засвоїти правила побудови взаємин зі старшими, етичні норми та культуру взаємного

спілкування, формує навички терпимості, вияви такту в поведінці. Крім того, українська література сприяє формуванню чуттєвої та емоційної сторони розвитку старшокласника. Учні починають усвідомлювати значення наявності матері та батька, навчаються відчувати настрої близької людини, розуміти її погляди, що сформувалися на іншому етапі суспільного розвитку. Важливо під час читання українського літературного твору робити паузи, для того щоб глибше проникнути й усвідомити його сутність, а після прочитання надати старшокласникам необхідні пояснення щодо тексту, відповіді на їхні запитання, дати змогу висловити своє розуміння твору та прокоментувати його.

Отже, українська література як засіб виховання шанобливого ставлення до батьків дає змогу:

- отримати уявлення про ідеальні взаємини між дітьми й батьками;
- зрозуміти значущість батьків у власному житті та необхідність поваги до них;
- сформуванню у старшокласників навички співчуття та співпереживання;
- розвинути чуттєве сприйняття;
- активізувати мислення дитини;
- усвідомити та відчути зв'язок між поколіннями.

Розширення уявлень про гуманну сутність шанобливого ставлення до батьків сприяє більшому усвідомленню важливості його вияву, допомагає поширювати поважні вчинки на більше коло дорослих, пов'язувати зовнішні вияви поваги з внутрішнім, доброзичливим ставленням, виявом турботи про тих, хто їх оточує, наданням їм допомоги.

Важливими методами організації роботи з учнями є етичні розмови, що дають змогу засвоювати норми доброзичливого, турботливого ставлення до людей, а також використання спеціально створених педагогом практичних ситуацій для більш глибокого засвоєння навичок шанобливого ставлення до батьків. Усвідомленню гуманних вчинків допомагає оцінка. Вона забезпечує виховання мотивів турботи, поваги до батьків і відповідних почуттів.

Опора на позитивні сімейні традиції дає змогу організувати, як належить, педагогічну роботу в закладі освіти з метою виховання та поглиблення почуття вдячності батькам, яке слід розглядати як найвищу форму вияву шанобливого ставлення до них. Шанобливе ставлення складається у старшокласників під впливом традицій та сімейних взаємин на основі безпосереднього прикладу старших членів сім'ї, а також відповідної організації діяльності дитини.

Як бачимо, шанобливе ставлення учнів старшого шкільного віку до батьків є складною

ланкою, що зачіпає чуттєве середовище старшокласника, сферу його свідомості та поведінки. Усе це формується під час спілкування дітей із батьками, у їхньому спільному повсякденному житті та діяльності в закладі освіти, у сім'ї та забезпечує набуття й накопичення дитиною досвіду поваги до тих людей, що її оточують.

Висновки. Найважливішою умовою виховання в підлітків шанобливого ставлення до батьків є використання діяльнісного підходу у виховній роботі, який дасть змогу учням старших класів виявляти емоційну чуйність, емпатію тощо

в процесі взаємодії з батьками, освоювати на практиці моделі поважного ставлення до них. Заклад загальної середньої освіти створює великі можливості для реалізації діяльнісного підходу на практиці, де робота з виховання шанобливого ставлення до батьків у старшокласників може реалізовуватися як процес педагогічної взаємодії батьків та дітей у межах єдиного ціннісно-смыслового простору з урахуванням комплексу педагогічних умов, що забезпечують ефективність взаємодії всіх суб'єктів педагогічного процесу.

Список використаних джерел

- Бордовская, Н. В., Реан, А. А., & Розум, С. И. (2008). *Психология и педагогика*. Санкт-Петербург: Питер. 432 с.
- Бутенко, О. (2009). Родина та її роль у вихованні шанобливого ставлення до матері. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 2, 48–54.
- Карнаухова, А. В. (2016). Проблема формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих у контексті історико-теоретичного аналізу. *Молодий вчений*, 12, 436–440.
- Парамонова, А. Е. (2011). Организация работы с родителями по нравственному воспитанию младших подростков в рамках курса «Основы православной культуры». *Образование и наука*, 2, 114–121.
- Тимофеева, О. С. (2005). *Воспитание уважительного отношения младшего школьника к родителям в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского*. (Дис. канд. пед. наук). Оренбургский государственный педагогический университет, Оренбург. 195 с.

Відомості про автора:

Ляпунова Валентина Анатоліївна
lapunova001@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203-2022-27-43-47

Матеріал надійшов до редакції 26. 09. 2021 р.
Прийнято до друку 09. 10. 2021 р.

References

- Bordovskaya N.V, Rean A.A, Rozum S.I. (2008). *Psychology and pedagogy*. SPB, 432 p. [In Russian]
- Butenko O. (2009). Family and its role in fostering respect for the mother. *Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna*. № 2. P. 48-54. [In Ukrainian]
- Karnaukhova A.V. (2016). The problem of forming a respectful attitude in children of the 5th year of life to adults in the context of historical and theoretical analysis. *Young scientist*. № 12. P. 436–440. [In Ukrainian]
- Paramonova A.E. (2011). Organization of work with parents on the moral education of young adolescents in the course «Fundamentals of Orthodox Culture». *Education and science*. № 2. P. 114–111. [In Russian]
- Timofeeva O.S. (2005). Education of respectful attitude of the younger schoolchildren to parents in pedagogical heritage of V.A Sukhomlinsky: dis. Cand. Ped. Sciences: 13.00.01 - general pedagogy, history of pedagogy and education. *Orenburg*. 195 p. [In Russian]

Information about the author:

Liapunova Valentyna Anatoliivna
lapunova001@gmail.com
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2022-27-43-47

Received at the editorial office 26. 09. 2021.
Accepted for publishing 09. 10. 2021.